

N É Z Ő

KÜRTÖSI KATALIN

Montreáli anziksz

Sokan délszaki tájakra vágyódnak, ősi kultúrák színhelyeit keresnék fel, ha álmaik utazásáról esik szó – számomra a célország Kanada, s ez meglepőnek tűnhet, hiszen ez az észak-amerikai ország pár éve még csupán fennállásának 125. évfordulóját ünnepelte. És egyáltalán, mit lehet csinálni egy olyan helyen, amit Voltaire a *Vademberben* pusztán pár hektárnyi hómezőként emleget? Ahol nincsenek évszázados műemlékek – van viszont végeláthatatlan préri, égbenyúló csúcok, kopott röghegységek, tavak tizezrei és erdőrengetegek. És van két alapító nemzet, több tucat etnikum – és indián, meg eszkimó törzsek. Két hivatalos nyelv – az utcákon mégis bábeli hangzavar. Felhőkarcolók, posztmodern üvegfalú épületcsodák – és kétszázéves kikötői utca. Modern művészet – és eszkimó szobrocskák bálnacsontból. A hatalmas, változatosságban gazdag és ellentmondásoktól sem mentes ország méretei, kiismerhetetlensége okán vonz. S az országon belüli ország, Québec tartomány talán még inkább. Az utóbbi időkből szeparatista törekvéseiről híres provincia lakosságának csaknem fele Montreálban, a Szent Lőrinc folyó szigetén zsúfolódik össze. Kozmopolita nagyváros, amit a tartományi székhely, Québec városa nem is tart igazán québecinek, hiszen itt is a francia ugyan a hivatalos nyelv, de több százezer angol és olasz ajkú is él a városban – hogy a görögök tízezeiről és a hozzávetőlegesen nyolcezer magyarról ne is beszéljünk.

Az utóbbi időben évente volt szerencsém felkeresni Montreált – a város neve egyesek szerint királyi hegyet jelent, a város központjában emelkedő Mount Royalra utalva – s töltöttem el pár hetet, vagy éppen félévet. Nehéz emiatt elválasztani az ide látogató turista élményeit a huzamosan e városban dolgozó kutatóétól. Sokadszor visszatérve már nem ámulok el újból az olimpiai stadion pókhálószerű tetőszerkezetétől – pedig a világ legmagasabb ferde toronyszerkezetén lévő kilátóból a nap minden szakában feledhetetlen kilátás nyílik a környékre: a méltóságteljesen hömpölygő Szent Lőrinc folyóra, ami kétszáz kilométerrel arrébb már majd tíz kilométer széles, majd megint összeszűkül a Québeci erődítmény alatt; a folyón túli hegyekre, amelyek kedvelt síparadicsomként ismertek, éjszakánként kivilágított lesiklópályákkal. De az óváros kikötői negyedét sosem lehet kihagyni. Megannyi kellemes emlék kötődik hozzá: a Notre Dame székesegyházban felzendülő orgonaszó (milyen furcsa is e jellegzetesen európai hangszer az Újvilág lüktető metropolisában), ami betölti a dúsan faragott, fával borított boltíveket. Lent, a folyóparton télen hatalmas hajók tanyáznak, mögöttük az Habitat építőkockákra emlékeztető kísérleti házai – Szilárd fiam kedvenc szemlélődőhelye. Tímea viszont a Jacques Cartier hid tövében rendezett nyári tűzijáték parádéra emlékezik legszívesebben: hétvégi estéken egy-egy ország félórás programmal próbálta maga mögé utasítani a többi résztvevőt. A Régi Kikötő néven közismert és közkedvelt étterem kínálja május végén – ez köztudottan a homár-fesztivál ideje – a legspeciálisabb

homárfalatokat: tősgyökeres québeci barátom ragaszkodik is hozzá, hogy megkóstoljuk; márpedig ő csak tudja, hisz ősei már a tizenhetedik században áttelepültek Franciaországból a Szent Lőrinc folyó mentén egy kis faluba.

A hosszú téli hónapok után két-három hét alatt letudja a természet mindazt, amit nálunk a tavaszi hónapok jelentenek, s beköszönt a nyárelő. Megpepszdül a város, mindenki kirajzik az utcákra, parkokba – ez a palántázás ideje. A sok bevándorló révén igazi dél-európai hangulat uralkodik a Marché Jean Talon-on; rengeteg virág és paradicsom palánta (az itteni olaszok meg sem tudnának lenni saját termesztésű paradicsomuk nélkül, amiből természetesen télire is eltesznek), de akad hegedűfej, azaz páfránycsira is: valószínűleg indián eredetű étek, íze a spenót és a spárga keverékére emlékeztet. Házigazdám, Walter Moser, nem pusztán az irodalomelmélet professzora, hanem a konyhaművészeté is – sorra-rendre végigkóstoltatja a sosem hallott nevű zöldegeket és halakat. A vasárnap délelőtti rituálé második része a későre nyúlt reggeli valamelyik kávéház teraszán – itt megadják a módját: a reggeli menü pezsgővel indul, azt követi a fületlen tálkában felszolgált tejes kávé, majd hatalmas breton palacsinta – lehet hússal, vagy gyümölcsrel töltött – avagy Benediktin tojás: bundáskenyéren tükörtojás, kaviárral, s befejezőként gyümölcs. Mi tagadás, kissé párizsias a hangulat. Kell is az erőnlét, hiszen délután beindul a tam-tam zene a város fölé magasodó domb lábánál elterülő hatalmas parkban. Ugyanitt téli hétvégeken sielők ezrei hódolnak kedvelt sportjuknak. Nyáron viszont afrikai zenészek vonulnak fel dobjaikkal egy emlékmű talapzatához, s verik a tam-tamot órák hosszat. Közönségük minden korosztályból akad – néhányan táncolnak, mások lábteniszeznek, a fűbe heveredve falatoznak vagy olvasnak. Az egész pár éve kezdődött – a város vezetése nem is tudta, mihez kezdjen a spon-tán összeverődött többezres tömeggel. Azután gyorsan felállítottak ideiglenes illemhelyeket, a rendőrség figyelemmel kíséri, ne legyen ez drog-árusok terepe – és minden mehet tovább. A helyszínt nem lepik el mindenféle árusok, megmarad a park eredeti rendeltetésénél.

A hétvégi kikapcsolódást a Föld ezen táján is hétköznapi és a munka követi. Esetemben napközben kongresszusok, este színházi előadások. A színháztudomány rejtelmait taglaló ülésszakokkal nem terhelem az olvasót – legyen elég annyi, hogy a világ legnagyobb szaktekintélyei sereglettek össze 1995 májusában. (Magyarországról egyedül e sorok szerzője követhette a plenáris előadások és szekcióülések eseményeit.) A helyszínként szolgáló egyetemről talán mégsem érdektelen pár szót ejteni: az Université du Québec à Montréal az utóbbi pár évtized alatt nőtte ki magát igazán jelentős intézménnyé, kihelyezett tagozatai más városokban, (pl. Trois Rivières, Chicoutimi) is működnek. (Montréal legnagyobb hagyományokkal rendelkező egyeteme a főként angol nyelvű McGill, de igen jelentős a francia nyelvű Université de Montréal is, és nagy jövő áll a mindkét nyelven oktató Concordia előtt. Emellett jó fél tucat főiskola is működik a városban.) A fő oktatási épületek a belváros szívében találhatóak, aulájának utcafrontja egy múlt századi templom: miután tűzvész pusztította el az épületet, megmaradt homlokzatát építették körbe. A több utcára nyíló épület-komplexum föld alatti átjáróival ugyan egy jól kifundált labirintusra emlékeztet, de a télre visszaemlékezve, nem rossz megoldás ez – a központi oktatási épület bármely pontjáról el lehet jutni a könyvtárba és a metróállomásra anélkül, hogy ki kellene lépni a metsző hidegbe. És még egy számomra szimpatikus gyakorlati megoldás: az egyetem egész területén tilos a dohányzás – az európai kongresszisták egy részének nem kis meglepetésére.

A kongresszus eseményei mellett természetesen arra is maradt idő, hogy kedves régi barátokkal találkozjam. Linda Leith Írországból került magyar származású férjével Montréalba jó húsz évvel ezelőtt. Angol irodalmat tanít az egyik főiskolán, irodalmi folyóiratot szerkesztett jó egy évtizedig. A *Matrix* a kilencvenes évek elején különszámot szentelt a kortárs, kísérletező magyar művészetnek és irodalomnak. De Linda kétéves budapesti tartózkodásának nem pusztán ez – no meg, hogy mindhárom fia tökéletesen beszél magyarul, sőt jómaga is egészen jól megtanulta nyelvünket – az eredménye, hanem az itt eltöltött évekből merített anyagot első regényéhez. A *Birds of Passage* (Átkelő madarak) a taxisblokáddal indít, s képet ad az átmenet korának pesti életéről. Endre Farkas Linda jó barátja és kollégája – együtt olvastak fel műveikből az angol nyelven alkotó montreáli írók estjén. Endre kísérletező lírája máris igen nagy elismerést vívott ki a negyvenes éveik közepén járó költőnek, s mi tagadás, jól esik hallani Szegeden született verseit. Magyarul hétköznapi dolgokról még tud beszélni, de írni csak angolul szokott. Ez a sorsa a legtöbb olyan emigráns írónak, aki gyermekkorában hagyta el szülőföldjét – s ez fordítva is igaz: az Arkánumos, szintén Montréalban élő, Vitéz György és Kemenes Géfin László (ez utóbbi a Concordia Egyetemen az angol irodalom professzora) már felnőtt fejjel került a kanadai nagyvárosba, verseik magyarul születnek, még ha olykor készítenek angol nyelvű változatot is. Endre mellékállásban fociedző: kislfia és barátai csapatát látja el tanácsokkal – emellett nagy jazz-rajongó. Jó helyet választottak annak idején szülei: Montréal már a húszas évek eleje óta jazz-fővárosnak is számít – az amerikai szesztilalom idején ide menekültek a zenészek, s így a város jó hét évtizedes kávéházi jazz-hagyománnyal dicsekedhet. Erre épít az évenként megrendezésre kerülő jazz-fesztivál is: ilyenkor a belváros legforgalmasabb részét lezárják a forgalom elől, s az utcai pódiumokon egymást váltják a már ismert és még kezdő zenekarok. Közönség akad bőven, hiszen nem pusztán a környékről és Torontóból, de az Államokból is szép számmal érkeznek látogatók – a határ alig hetven kilométernyire van. Természetesen a zenészek között is sok az amerikai. Mások viszont hangszer helyett régi autócsodákat hoznak ide bemutatni – sajátos kontraszt a kisuvickolt T-modell és a június elején itt zajló Forma 1-es futamon résztvevő kocsik áramvonalas vezetése.

Azért nem minden montreáli író kötődik valamilyen formában Magyarországhoz. Pan Bouyoucas Görögországból került ide gyerekfejjel – három nyelven beszél anyanyelvi szinten, két nyelven, franciául és angolul ír. Színdarabjai, dokumentumfilmje az emigráns lét szindrómáit vizsgálják – de tiltakozik az ellen, hogy kizárólag bevándorlónak kezeljék. Montréalban gyerekeskedett, tanult, nősült, majd vált el – otthonosan mozog az avenue Park és a rue Bernard kávéházaiban, tudja, hogy nem főbenjáró bűn egy nyári éjszakán letépni egy orgonát más kertjéből. Marco Micone családja Calabriából vándorolt ki Montréalba az ötvenes években – jószerivel azt sem tudták, hogy ebben a kanadai városban nem is angolul beszélnek. De az építőiparban – ahol a legtöbb olasz bevándorló munkához jutott – nem is volt nagy szükség a nyelvtudásra. A gyerekek pedig már angol vagy francia iskolába jártak – jórészt attól függően, fiúról vagy lányról van szó. Marco színdarabjai a nyolcvanas évek közepén mérföldkönek számítottak: általa jutottak szóhoz a színpadon a csend emberei, a bevándorlók, akiknek első generációja az új haza hivatalos nyelvét alig ismerte. A darabokban szereplő nők rávilágítanak az asszonyok többszörösen hátrányos helyzetére: bevándorlók és ráadásul nők is. Marco maga újabban a szeparatizmus híve – családjában csak a franciát használja, gyerekei így nem is beszélnek nagyszüleik nyelvét. Éppen ellentétes állás-

pontot foglal el Antonio D'Alfonso: ő mindhárom nyelvét (olasz, francia, angol) használja aktívan verseiben – olykor egyazon versszakon belül is. Kiadója, a Guernica a többnyelvűség fóruma – a politikai bizonytalanság miatt azonban egy éve (sok más céghez hasonlóan) elhagyta Montreált, és székhelyét a sokkal kiszámíthatóbb Torontóba tette át.

A kanadai tudományos társaságok évenként más-más város egyetemén rendezik kongresszusukat. Nagyon praktikus megoldás ez, hiszen az ország egyik pontjából a másikba még repülővel is több órán át tart az út és négy időzónát kell átlépni – e kongresszusok alkalmával legalább mód nyílik arra, hogy évente egyszer találkozzanak a kollégák és beszámoljanak munkájukról. A több ezer professzor házigazdája 1995. május–júniusban az UQAM rövidítésként jól ismert Université du Québec à Montréal volt. Itt gyűltek tehát egybe a magyarságtudomány művelői is, akik jó tíz éve alkotnak önálló társaságot. A házigazda szerep Hermann Juditnak jutott: évekig dolgozott az Amerika Hangjának, a kanadai rádióknak – újabban Kőrösi-Csoma munkásságát kutatja, többször maga is megjárta a tibeti vidéket, Lhassa környékét. Eljött Vancouverből Krisztinkovich Mária, akinek családja jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a nyugati parton, a University of British Columbia tőzsomszédságában létrejöjjön egy antropológiai múzeum, csodálatos indián faragásokkal, totemoszlopokat, valamint egy páratlan habán kerámia gyűjteménnyel. Előadásában is a habán motívumok és az anabaptisták magyarországi műhelyei kapcsolatáról beszél. Mária emlékiratai másfél éve jelentek meg angolul – Kenneth McRobbie-nak, a kortárs magyar költészet jeles fordítójának tolmácsolásában – s bízik benne, hogy talán valamelyik magyar kiadó is érdeklődik e gazdag életút meséje iránt. Tarnai Ferenc történész az utolsó életben maradt lakója annak a szerbiai lágernak, ahol Radnóti Miklós élete utolsó szakaszát töltötte: beszámolója úgy tud megindító lenni, hogy nem csap át szentimentalizmusba, vagy önsajnálta. Bisztray György, a társaság motorja, a University of Toronto Magyar Tanszékének vezetője az utóbbi évek magyar drámatermesét elemzi – de nem tudja megállni, hogy ezen a fórumon is ne panaszkodjék az egyre nehezebbé váló körülményekre. Nem pusztán az ott is divatos léépítések, az anyagi ellehetetlenülés bántja, de az is, hogy hazulról nemhogy könyveket, de még újságokat sem kapnak. Teljesen elszigetelődnék ezáltal a hazai eseményektől. (Zárójelben legyen szabad megjegyezni, hogy a kanadai kormány sem tudja már a külföldön – köztük hazánkban és éppen a JATE-n is – folyó kanadai kultúra oktatást olyan jelentős könyvadományokkal és konferenciákra nyújtott támogatással segíteni, mint a korábbi években, de azért biztosít egy keretet könyv- és folyóirat rendelésre.) A Magyarságtudományi Társaság a kisebbek közé számít a kanadai tudományos társaságok között – kétnapos ülészakukat mégis több, mint húszan kísérték figyelemmel; jó néhányan az Államokból utaztak fel a találkozás kedvéért.

Montreál azonban nemcsak kongresszusi város, hanem fesztiválváros is: 1985 óta két évente kerül sor a *Festival du Théâtre des Amériques* előadásaira. A rendezvény már messze túlnőtte az amerikai kontinens határait, s hívnak meg társulatokat Európából és Ázsiából is. Magyar vendégük még nem volt – pedig két évvel ezelőtt a craiovai Nemzeti Színház már játszotta itt Shakespeare *Titus Andronicus*-át, s voltak cseh és orosz előadások is. Ez évben Európát a francia François Tanguy rendezésében bemutatott *Choral* címet viselő, rendkívül kimunkált és komplex előadás képviselte, amely a rendező bevallása szerint Franz Kafka műveire épült, számomra azonban atmoszférája inkább hrabalinak tűnt. Az idei kedvenc egy pekingi kísérletező színház volt: tiltakozásuk és lázadásuk a kínai közelmúlt gyakorlatával szemben azonban meglátásom szerint

inkább politikailag, mint színháztörténetileg fontos állomás. Gyönyörű és gondolatgazdag előadást hozott létre a szerelemről a montreáli illetőségű Paula de Vasconcelos *Pigeons International* nevű többszemélyes társulatával. Szerelmek szövődnek, futnak zátonyra, majd teljesülnek be a Sam Shepard és Joseph Chaikin műveiből építkező, a zenét és mozgást maximálisan kiaknázó darabban. S amit oly jó volt látni: mertek játszani, olykor a színházat mint művészetet és Észak-Amerikát is megmosolyogva. Előadásuk ékes bizonyítéka, hogy Montréal immár nem pusztán a figyelemreméltó külföldi előadások befogadására képes, hanem egy sokszínűségében izgalmas, színvonalában bármely nemzetközi mércét megütő saját színházi kultúra otthona is.

A sokszínűség bizonyítéka az a musical ősbemutató is, amire a fesztivál keretein kívül került sor: Jeanne D'Arc életét a színpadra vinni a francia többségű, de jelentős angol kisebbség által is lakott városban kényes vállalkozás. Az angol nyelvű darabot, amelyhez a zenét a budapesti *Hungária* együttes egykori zenésze, *Sipos Péter* szerezte, a közeljövőben a Broadway-n is bemutatják a szerzők szándéka szerint. S erre a műnek jó esélye van, hiszen a sztori közismert, de musical változata még nem volt, a zene kellemes, melódiai jól énekelhetőek, s mindenben megfelel a musicalekkel szembeni elvárásoknak. A szöveg még csiszolásra szorul és a kiállítás is látványosabb kell legyen egy New York-i bemutaton – de ezek a változtatások könnyen kivitelezhetőek. És akkor talán Sipos Péter is csupa nagybetűvel szedetheti névjegykártyáján a zeneszerző szócskát – a producer és az okleveles repülőoktató mellett.

A fentiek talán érzékeltetik, hogyan keveredik az európaiság a tipikusan észak-amerikai sajátosságokkal; hogyan teremődnek hagyományok a semmiből; hogyan fogan meg, majd serdül fel egy művészeti és tudományos közélet. Egy város, amely úgy fogadja be a mást, hogy az másságát megőrizheti; amely nem túláradóan vendégszerető, de nagyra értékeli, ha valaki kész elismerni és megismerni múltját és jelenét, hagyományait és hagyományteremtő tehetségét. Egy nagyváros, ami mégis emberléptékű, s ahová jóleső érzés visszamenni – legyen az a Rosemont munkásnegyede, vagy Outremont elegáns, intellektüelek lakta városrésze. Nagyváros, amely megpróbál a természettel harmóniában élni: megszokott látvány az utcán bandukoló mosómedve, amely a hegyről gond nélkül lesétál a városba. Ugyanezen a hegyen hatalmas, éjszaka kivilágított kereszt magasodik a város felé, jelezve egy európai eredetű civilizáció jelenlétét.